

PHONETIC PARTICULARITIES IN CONSTANTIN DIACONOVICI-LOGA'S PAPER - THE ORTOGRAPHY OR GOOD LETTER FOR THE AMENDMENT OF WRITERS OF THE ROMANIAN LANGUAGE, BUDA, 1818. VOCALISM

Loredana-Liliana Buzoianu

Assist. PhD, „Dunărea de Jos” University of Galați

Abstract: I chose to study the text of Constantin Diaconovici-Loga "Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești, text printed at Buda in 1818. It was written using the Romanian Cyrillic script of the time and has a relative stability, higher than the Cyrillic script of previous centuries and much larger than that of the Latin lettering proposed by the various etymological orientations in the second half of the nineteenth century. I focused on identifying the phonetic features in this text, addressing only to vocalism.

Keywords: language, Orthography, phonetic, Constantin Diaconovici-Loga, vocalism

Particularități fonetice

Vocalismul

Vocale anterioare

1. Conservarea lui [e] aton se întâlnește în cuvinte de origine latină: *adecă* (p. 12) (< lat. *ădaequē* "deopotrivă, la fel", cf. DER, s. v. *adică*; et.nec., cf. NDULR) cu 10 recurențe în text. Al. Procopovici vorbește în *Dacoromania* (Buletinul "Muzeului Limbii române", Sextil Pușcariu, Vol. X, p. 73) de formele *adecăte*, *adecăle*, forme pe care Constantin Diaconovici-Loga nu le preia, el folosind forma *adecă* pentru a ilustra sensurile: *cu alte cuvinte, de exemplu*. La început *adecă* a fost simțit ca sinonimul lui *iată*, *uite*, de aici echivalența cu *iată-te*, *uită-te*, alături de care au apărut și formele *adecă-te*, *adecă-le*, unde *-te* din *adecă-te* era considerat "acuzativul conjunct al pronumelui tu" (v. p. 75), iar *-le* din *adecăle* era considerat de L. Spitzer "pronominalul *le*". Acest raționament s-a născut din faptul că *adecă* era întâlnit în vecinătate semantică cu *iată-te*, *uite-te*, de aici și analogia *adecă-te*.

Și în cuvântul *atuncea* (p. 15) (22 recurențe) se observă un [e] etimologic conservat: *atuncea* < *lat. *ad tunc ce*, cf. DER.

2 Alternanța [e] / [i]: pronumele negativ *niminea* (p. 39) având recurență unică, alternează cu *nimenea* (p. 48) înregistrat de 7 ori, în care se observă preferința pentru pentru forma cu [e], prin urmare impunându-se forma literară actuală. O altă situație de alternanță [e] / [i] o întâlnim la articolul nehotărât *nește* (p. 87) având 3 ocurențe și *niște* (p. 83) care apare de 2 ori.

3. Conservarea lui [e] în cuvintele: *cetim* (p. 75), *cetire* (p. 4), *cetitorii* (p. 4), *besericesc* (p. 6), *beserică* (p. 78).

4. După fricativele dental alveolare [s] și [z], șuierătoarea [ș], vibranta [r] și africata dentală [ț] nu se produce velarizarea vocalelor anterioare [e], [i] și datorită tendinței latinizante a autorului, [ă] și [î] sunt înlocuiți cu [e] și [i] (vezi Vasile Țâra, C. *Diaconovici Loga și problemele limbii române literare*, în *Constantin Diaconovici Loga*, Culegere îngrijită de Ion Iliescu, Universitatea din Timișoara, 1971, p. 21). De exemplu: *țerilor* (p. 7),

respunzindu-se (p. 9), *respunderea* (p. 9), *streine* (p. 10), *înființetoare* (p. 10), *învățetoriu* (p. 12), *nesevârșite* (p. 15), *stremute* (p. 17), *remână* (p. 28), *segețile* (p. 80), *serutare* (p. 83), *strelucitele* (p. 83), *respunsurile* (p. 84), *resfățare* (p. 75), *selta* (p. 74), *perzetoare* (p. 71), *arete* (p. 69), *mazerea* (p. 50), *întredăcinează* (p. 70), *șerească* (p. 70), *învățetură* (p. 69), *selbatice* (p. 50), *reșini* (p. 51), *arzetoare* (p. 51), *repitoare* (p. 50), *paserile* (p. 50), *repi* (p. 42), *sei* (p. 13), *stremoșilor* (p. 13), *șerpele* (p. 54), *așezământul* (p. 54).

5. Există și alternanța [e] / [ă] după consoana vibrantă [r] doar în trei situații. În cazul formelor *rebdarea* (p. 23) / *răbdăm* (p. 78), primul cuvânt apare de 5 ori în text, în timp ce a doua formă apare de 3 ori. De asemenea, în formele *strămutat* (p. 69) / *stremute* (p. 17), prima înregistrată o singură dată, iar cealaltă de două ori și în *rău* (p. 43) care alternează cu *reotate* (p. 79). Cuvântul *rău* apare de nouă ori în text, în timp ce *reotate* este înregistrat cu 3 recurențe.

6. Hiatul [e-i] se păstrează în cuvântul *streini* (p. 76) care este înregistrat cu 13 recurențe în text.

7. [e] alternează cu [ă] în: *ostăneală* (p. 90) / *ostenealele* (p. 90).

8. [â] > [i]: *respunzindu-se* (p. 9), *vind* (p. 66), *tinerului* (p. 60), *sirguintă* (p. 60), *cultivindu-se* (p. 35).

9. Dacă la Radu Tempea în *Gramatica* există generalizarea formei *să* a pronumelui reflexiv *se* în exemple precum: ”*silindu-să* [VII/7^r]; *a să chivernisi* [I/4^r]; *înțelenindu-să* [IV/5^v]; *să va odihni* [IX/8^r]; *să apleacă* [21/21^r]” (Andreea Drișcu, *Gramatica românească a lui Radu Tempea. Ediție critică și studiu lingvistico-filologic*, 2013, p. 50), Diaconovici-Loga respinge folosirea pronumelui reflexiv *să*, scriind constant pronumele cu *se*, spre exemplu: *socotindu-se* (p. 77), *se zice* (p. 77), *îndeletnicindu-se* (p. 78), *se înțelege* (p. 79).

10. După nazala labială [m], vocala [e] s-a diftongat în [ie], iar autorul nostru notează cu grafemele *î și e* diftongul [ie] în cuvinte precum: *mielul* (p. 54), *mieușei* (p. 61), *miezul* (p. 64), *miei* (p. 84).

11. Foarte rar [u] > [e]: *mulțemire* (93), spre deosebire de *Gramatica* lui Radu Tempea unde apare deschiderea vocalei posterioare [u]: ”*mulțămitoare* [162/91^r], iar fenomenul velarizării vocalelor anterioare este frecvent întâlnit: ”*părete* [20/20^v], *dășag* [34/27^v] *năcaz* [35/28^r], *zăr* [40/30^v]; *său* [42/31^v]; *cădările* [174/97^r]” (vezi Andreea Drișcu, *Gramatica* lui R. Tempea, p. 50).

12. [e] ([i]) nu s-a sincopat în forme de tipul: *direge* (p. 57), *diregătorie* (p. 39), *înderept* (p. 92), *perini* (p. 66). Fenomenul este înregistrat frecvent în graiuri din Banat și Transilvania. Apar însă și forme cu vocala sincopată: *drept* (p. 4), *îndreptare* (p.34), *dreptate* (p. 23), care ar putea fi puse pe seama influenței limbii literare.

13. Semivocala [i] este notată cu o frecvență destul de ridicată, în condițiile în care atribuim lui *ă* valoarea [ia], în cuvinte ca: *bucuriia* (p. 87), *câmpiiia* (p. 15), *scriiaua* (p. 13), *fiștecăriia* (p. 27), *bogățiia* (p. 31), *prunciia* (p. 43), *căriia* (p. 45), *împărățiia* (p. 50), *pescăriia* (p. 54), *smereniia* (p. 70), *petrecaniia* (p. 74), *jeniiia* (p. 75), *vredniciia* (p. 77), *viiața* (p. 79), *avuțiia* (p. 81), *statorniciia* (p. 80). Există situații când [ia] este notat cu [iia] în cuvinte precum: *viață* (p. 37) înregistrat de 3 ori. *Bucuria* (p. 52) are 2 ocurențe, *împărăția* (p. 51) are 5 ocurențe în raport cu *împărățiia* care apare o singură dată în text.

14. Este atestată închiderea lui [e] aton înaintea articolului hotărât *-le*, deci în poziție de disimilare: *proverbiile* (p. 26), *mădulările* (p. 37), *petrile* (p. 50).

15. Foarte rar întâlnim închiderea vocalei [e] > [i] în *privigherile* (p. 90).

2.2.1.2. Vocale posterioare

1. Notarea lui [u] final este respinsă. Această situație apare doar cuvântul *osu* (p. 60).

2. Astfel, metafofia lui [o] apare la termenul *persoană* (p. 8) < lat. *persona*; la Diaconovici-Loga, neologismul redă grafia termenului latin din care provine: *persóna(e)*, semnul diacritic indicând pronunția diftongului.

3. Închiderea vocalelor neaccentuate [o] > [u] este un alt fenomen întâlnit în *Orthografie: articol* (p. 11), *încorunează* (p. 77).

4. Fenomenul invers al deschiderii vocalei posterioare [u] > [o] este mai des întâlnit: *reotate* (p. 79), *groatăți* (p. 47), *frânțozește* (p. 76).

5. [i] > [o]: *înfătoșare* (p. 88).

6. Sincoparea lui [u] în cuvintele: *înfrumșetăt* (p. 90), *înfrumșetând* (p. 93).

7. [e] > [u]: *vijuliile* (p. 79).

8. Trecerea lui [i] la [u] în *umplem* (p. 77), *umbla* (p. 74).

2.2.1.3. Vocale centrale

1. După consoanele dure [s], [ș], [r] se produce velarizarea vocalei anterioare [e]: *șfârșaste* (p. 67), *sevârșaste* (p. 56), *adusărăm* (p. 73), *săcetate* (p. 63), *hotarăle* (p. 81), *friarălor* (p. 74). De altfel, fenomenul de velarizare a vocalelor anterioare [e] și [i] după consoanele dure [s], [z], [ț], [r], [j] este rar întâlnit în Transilvania.

2. Vocala [ă] nu a trecut la [e] după dentala [t] în cuvinte precum: *litără* (p. 6), *istăț* (p. 68), *istățimea* (p. 69).

3. Precedat de consoane labiale și labiodentale, vocala [e]/ [i] evoluează la [ă] producându-se velarizarea vocalelor anterioare: *desvăli* (p. 67), *servătoarea* (p. 83), *pulbăre* (p. 57), *curcubău* (p. 61), *gălbănos* (p. 64), *vărtutea* (p. 53). Fonetismul etimologic *fămeiesc* (p. 14) alternează cu *femeiesc* (p. 14), amândouă fiind înregistrate cu recurență unică în text.

4. După [s], [ț], [z] diftongul [ea] se reduce la [a] în poziție tare: *cețătanului* (p. 42), *cețătan* (p. 42), *îmbogătățască* (p. 35), *fierbințală* (p. 63), *însamnă* (p. 10), *samă* (p. 15), *frânțozască* (p. 58), *păzască* (p. 36).

5. Există alternanța [ea] / [a] în formele *samă* (p. 15) / *seamnă* (p. 79), primul cuvânt având 8 ocurențe și cel de-al doilea cuvânt având 12 apariții în text.

6. [e] > [ă] / [a] după consoanele [n] și [l] în *lăpădară* (p. 13), *fânațele* (p. 63) și *năcazurile* (p. 48).

7. [ă] neaccentuat se păstrează în forme de tipul: *căștigat* (p. 86), *cătră* (p. 20) cu 36 de ocurențe, *fășii* (p. 61).

8. [a] ([ă]) analogic se păstrează în cuvinte precum: *datoriu* (p. 51), *datorință* (p. 66), *îndatorează* (p. 60) apare frecvent și în graiuri din Transilvania și Banat.

9. [o] > [ă]: *lăcuiesc* (p. 58), *lăcuința* (p. 25), *lăcuiește* (p. 52).

10. Alternanța [â] / [ă] / [i]: *vărtutea* (p. 34) cu 2 recurențe / *vărtutea* (p. 53) recurență unică / *virtutea* (p. 42) cu 26 de ocurențe.

11. [ă] > [a]: *paserile* (p. 50), *primavara* (p. 61), *harniciilor* (p. 75), *însași* (p. 78).

12. Se păstrează prepoziția *până* (p. 3) în mod constant în tot textul, înregistrat de 22 de ori.

13. Este conservat un [ă] aton în cuvinte de origine latină: *lacrămi* (p. 72).

14. [ă] protonic medial este păstrat în *bărbar* (p. 53), *vrăjmașii* (p. 8).

15. Sincoparea vocalei [ă] în *apărătorii* (p. 60).

16. [i] trece la [u] în *curuΔnd* (p. 49) fiind notat frecvent în textele scrise în Transilvania și Moldova (vezi *Istoria limbii române. Epoca veche (1532-1780)*, coordonator I. Gheție, p. 300).

2.2.1.4. Diftongii

1. Diftongul [iu], etimologic sau analogic, apare des în text și este notat prin slova [ü] la sfârșitul unor substantive sau adjective: *sporiul* (p. 83), *făcătoriu* (p. 82), *învățetoriu* (p. 58), *luătoriu* (p. 57), *muritoriu* (p. 59).

2. Diftongul [ea] redat prin slova [™] se înregistrează consecvent la substantivele feminine terminate în [e] având înainte consoană și articulate hotărât, la timpul imperfect al verbelor, la cuvintele derivate cu *-esc / -ească* în cuvinte ca: *prețuirea* (p. 69) *împlinirea* (p. 68), *învățarea* (p. 68), *creșterea* (p. 68), *îndreptare* (p. 73), *cultivirea* (p. 73), *dormea* (p. 15), *mergea* (p. 15), *stăpânească* (p. 15), *socotească-se* (p. 47), *românească* (p. 58).

3. Diftongul [oa] notat prin slova [ó] și [Σa] (aspect analizat delaliat în studiul valorilor slovelor) este înregistrat în numerale, adverbe, conjuncții, substantive, adjective, verbe, pronume: *noastră* (p. 84), *toate* (p. 85), *virtuoasă* (p. 82), *noaptea* (p. 61), *floare* (p. 61), *zioa* (p. 61), *luminoasă* (p. 61), *oamenii* (59), *soare* (p. 58), *arinoasă* (p. 70), *noaosprezece* (p. 56).

4. Diftongul [ie] notat în text cu [ie] sau [ê] s-a conservat în cuvinte ca: *iertăciunii* (p. 84), *iertare* (p. 84), *vieții* (p. 90), *sirguiești* (p. 93), *ploaie* (p. 61), *mielușei* (p. 61), *măiestrie* (p. 57).

5. Diftongul [ia] redat prin slova [â] s-a conservat în cuvinte: *iarna* (p. 14), *văpaia* (p. 14), *viița* (p. 28).

6. Diftongul [ia] alternează cu [ie] în: *viață* (p. 51) / *vieții* (p. 52); *iarbă* (p.60) / *ierburi* (p. 25).

Având în vedere că textul editat se încadrează la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, acesta este ușor de parcurs, iar din punct de vedere fonetic faptele analizate în acest capitol prezintă unele particularități datorate contactului cu limbile de cultură și etimologismului scrierii.

BIBLIOGRAPHY

DIACONOVICI-LOGA, CONSTANTIN, *Gramatica românească*, text stabilit, prefață, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Editura Facla, Timișoara, 1973.

EUSTATIEVICI BRAȘOVEANUL, DIMITRIE, *Gramatica rumânească*, ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, Editura Științifică, București, 1969.

GAFTON, ALEXANDRU, *Introducere în paleografia româno-chirilică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.

GLRV = FRÂNCU, CONSTANTIN, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Editura Demiurg, Iași, 2009.

CHIVU, GHEORGHE; COSTINESCU, M.; FRÂNCU, C.; GHEȚIE, ION (coordonator); ROMAN MORARU, A.; TEODORESCU, M., *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.

HRISTEA, THEODOR, *Calc, traducere și împrumut lexical*, în „România literară”, anul X (1977), nr. 33

ROSETTI, AL., *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Editura pentru literatură, București, 1968.

DRÎȘCU, ANDREEA *Gramatica românească a lui Radu Tempea. Ediție critică și studiu lingvistico-filologic*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017.

ȚĂRA, VASILE, C. *DIACONOVICI LOGA și problemele limbii române literare*, în *Constantin Diaconovici Loga*, Culegere îngrijită de Ion Iliescu, Universitatea din Timișoara, 1971, p. 21.